

Наталя ГЛІНКА

«Свобода дорогою ціною»

Це було дуже зворушливо. Я відчував присутність душ - це нагадувало оркестр у повітрі, і я сказав: «Вашу історію буде розказано».

Юрій Луговий

Нещодавно, наприкінці 1994 року по кінотеатрах і кіноцентрах Канади пройшов фільм «Свобода дорогою ціною». Це стало сенсацією кіносезону. 44-річний режисер-документаліст, оператор, продюсер, який зняв більше тридцяти фільмів і українському глядачеві він відомий за фільмом «Жнива відчаю» про голодомор 30-х років, здійснив свою давню мрію - розповів про страшні події майже столітньої давності з історії Канади та її громадян українського походження. Чому саме це турбує митця? За словами самого Юрія Лугового, його більше приваблюють комедійні сюжети, весела тональність робіт. Але прикро, що приватні точки зору і різні забобони формують інформацію в засобах масового впливу. І Луговий прагне віддати всю свою майстерність для висвітлення фактів, що не були в центрі уваги на сучасному екрані.

Але є ще одна причина, суб'єктивніша. «Моя родина була жертвою багатьох загарбань: і сталінських, і гітлерівських. Ще

й досі вважають дивом, як змогли врятуватись мої батьки. Репресії, концтабори - це історія мільйонів українських родин. І я захотів розповісти цю історію».

До початку першої світової війни 170 тисяч українців жили в Канаді. 1914 року Канада вступила у війну на боці Антанти, і уряд надав підтримки акціям проти громадян ворожих країн. Тому в період з 1914 до 1920 року 80 тисяч українських емігрантів, в основному з Австро-Угорської імперії, були визнані як «ворожі чужинці». Ці люди, які шукали кращої долі, сумлінно працювали, звикали до нової землі, були вимушені принизливо повсякчас реєструватися у поліції, сплачувати мито нечистим на руку поліцейським за спокійне існування.

Але були і менш «щасливі» люди. Це 8579 «ворожих чужинців», з яких 817 були справді військовополоненими, а решта - цивільні громадяни: німці, португальці, болгари, серби, словаки, чехи, угорці. 5 тисяч з них були українцями. 26 таборів для інтернованих по всій Канаді ста-

ли місцем смерті для багатьох людей. Ще й досі можна знайти колючий дріт, стовпи із заржавілими кілками, що вказують на місця тих подій.

Юрій Луговий: Ідея цього фільму захопила мене ще 1974 року, коли я натрапив на інформацію про існування таборів для інтернованих під час Першої світової війни. Мені захотілося знайти ці місця на сучасній карті. Але здавалося, що не тільки історія, а й географія тих років стала прихованою для сучасного погляду. Я не зміг знайти позначеного табору «Озеро духа» (Spirit Lake) у Квебеку. За допомогою картографів ми все-таки знайшли ту місцевість, зберігся навіть барак з тих часів. Але повернувшись через рік, ми побачили все зруйнованим. І я злякався. З року в рік будуть зникати останні факти, докази, пам'ять.

І почалася копітка робота. Було витрачено багато зусиль на встановлення пам'ятної таблички на «Озері духа». Як на диво, всі прізвища у списках загиблих були німецькі чи австрійські. Але

ж 1200 українців були поховані тут! І це спонукало автора шукати інші табори, як очевидні докази. Треба було зібрати величезну кількість фотоматеріалів. Це стало дуже складним завданням, бо протягом 50-х років багато цінних документів було знищено в Національному архіві як такі, що не доведені фактами. Своє дослідження треба було спрямувати до приватних збірань, до маленьких музеїв.

А тепер, дивлячись фільм - результат багаторічної праці, дивуєшся майстерності режисера, який зумів показати і розповісти лише за годину так багато. Вражає і суто операторська знахідка. Луговий «оживив» ряд фотографій - і перед нами постає у русі життя інтернованих.

Жахливе враження справляють будівлі, що збереглися майже неушкодженими завдяки холодному клімату. Серед суворої природи це виглядає майже нереально.

Звичайно, дехто з канадців мав можливість відвідати місця таборів, таких як цитадель у Галіфаксі чи форт Генрі у Кінгстоні. Але багатьом не хотілося згадувати ті часи, а іншим було «незручно» знати про це. Протягом роботи над фільмом Юрій Луговий зустрічався з останніми інтернованими, які ще були живі. Їхнє ставлення до проекту було неоднозначне. Ми бачимо на екрані схвильоване обличчя 93-річного Миколи Липки. Перед інтерв'ю він ніч не спав, хвилювався, бо йому вперше доводилося розповідати історію своєї молодості. Липка плакав, згадуючи своє перебування у таборах в Альберті і Манітобі. Він розповідав про стусани, биття багнетами, заборону говорити, на ручники.

Марія Гаскет, друга співрозмовниця, була 6-річною дівчинкою, коли її родину інтернували до табору «Озеро духа». У табори такого типу збирали жінок і дітей (воїстину «небезвечні чужинці»). Багато дітей вмирало. Коли Марія Гаскет розповідала дітям про смерть своєї дворічної сестри від холоду і хвороби, вони не вірили. Лише зовсім недавно вони впевнилися, що їхня мати каже правду.

Кадри з фільму «Свобода дорогою ціною». Канада. Режисер Ю.Луговий. 1994.

1974 року Луговий брав інтерв'ю в тесляра, який працював у такому таборі. Він розповідав, що бачив, як тюремники били багнетами полонених по ногах. Причиною була відмова працювати у крижаній воді. У листах інтернованих з різних таборів можна прочитати про депресії, масову розгубленість від ув'язнення. Тяжка праця і нестерпні умови життя руйнували не тільки фізичне здоров'я, а й нервовий стан, доводячи багатьох до божевілля. До інтернованих ставились, як до дикунів. У деяких таборах 600 полонених охоронялися 200 вартовими. Крім морального пригнічення була і важка десятигодинна праця. Сплавляли ліс, розчищали землю, будували мости і залізниці. Була й інша робота. Полонені будували тенісні корти, майданчики для гольфу, відновлювали Банф-готель, згодом зруйнований пожежею. Але при цьому вони спали в холодних бараках при температурі 60 градусів по Фаренгейту на гу-

мових підстилках, вкриваючись тонкою бавовняною ковдрою. Їжа була дуже поганою. Табір був убивцею для своїх мешканців.

Звичайно, чинився опір. Пасивний - постійно, а страйки спалахували час від часу від гніву і безнадії. Жорстокі покарання, розстріли...

Так, це був жахливий період для українців у Канаді. 1918 року уряд визнав україномовні газети і організації нелегальними. Після війни, в роки жаху перед «червоними», українці, як і деякі інші, були тотально проголошені більшовицькими агентами. Це залишалося тавром на дітях, чиї батьки були заарештовані як «вороги чужинці».

Канадські підручники історії замовчували ці історичні факти, лише вісім років тому почалося вивчення історії Інтернаційних акцій. Роман Сербин, професор Монреальського університету, сказав після перегляду фільму Лугового: «Цей фільм не тільки про українців, цей фільм про Канаду».